

УДК 316.354:330.526.39(477)

О. О. Стрельнікова

канд. соціол. наук, викладач

кафедра політології, соціології та культурології

факультету соціології та психології

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ауд. 214, пров. Фанінський, 3, Харків, 61166, Україна

Тел.: 0686129342, e-mail: lena-esina@mail.ru

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВИМІРІ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЇ

У статті розглянуто добродійність у межах теорії соціальної дії. Зазначено, що інституціоналізація добродійності в умовах сучасного українського суспільства викликає необхідність визначення сутності, місця та ролі добродійної діяльності у сучасному українському соціумі.

Ключові слова: добродійна діяльність, теорія соціальної дії, діяльнісний підхід, інституціоналізація добродійної діяльності.

Добродійність у сучасному українському суспільстві можна розглядати як специфічне соціальне явище, оскільки процес інституціоналізації добродійної діяльності ще не закінчився. На відміну від благодійної діяльності в інших країнах добродійність в умовах сучасної України лише набуває окремих ознак соціального інституту. Тому дослідження проблеми становлення та розвитку соціального інституту добродійності в умовах сучасного українського суспільства, на наш погляд, викликає необхідність визначення сутності, місця та ролі добродійної діяльності у сучасному українському соціумі. А тому метою цієї статті є аналіз можливих теоретичних засад дослідження благодійної діяльності як соціального явища, зокрема аналіз добродійності у межах теорії соціальної дії.

Серед основних теорій та концепцій, у межах яких, на нашу думку, закладено теоретичні основи для аналізу добродійної діяльності, — теорія соціальної дії М. Вебера. М. Вебер убачав у дослідженні дій головний об'єкт дослідження соціології. Під дією розуміється поведінка людини, що може включати до себе байдужість, внутрішню чи зовнішню дію або її відсутність, із якою той, хто діє, пов'язує певний суб'єктивний сенс. Центральною категорією теорії М. Вебера стає соціальна дія, що має дві принципові умови: орієнтацію на іншого, яка приводить до зміни поведінки цього іншого (очікуваної зміни), та суб'єктивний сенс, який лежить в основі соціальної дії. «Соціальна дія — це найпростіша одиниця соціальної діяльності, що позначає дії індивіда, який орієнтований на минулу, теперішню чи майбутню поведінку інших людей, при цьому під «іншими» розуміються як окремі особи — знайомі чи незнайомі, так і невизначена кількість незнайомих людей» [2, с. 164]. На думку М. Вебера, особливість соціальної дії полягає у можливості вибору способу досягнення мети та певних альтернативних засобів за умови взаємовигідного співробітництва

та отримання взаємної користі. Дія, що не має очікування (навіть мінімального) та не передбачає усвідомлення певною мірою цього очікування, не становить собою соціальну дію [2]. Зазначимо, що добродійна діяльність завжди орієнтована на іншого та має у собі певні очікування, а отже її можна визнати соціальною дією. Добродійність як соціальна діяльність має певні основні характеристики, що їх виділив Д. Берлінгем, серед яких наступні: мета такої діяльності є ширшою за межі інтересів сім'ї та друзів, добродійна діяльність не реалізується з метою отримання прибутку та за адміністративним наказом [7, с. 53].

М. Вебер запропонував ідеальні типи соціальної дії, що їх можна використовувати і під час аналізу добродійності як соціальної дії. По-перше, це традиційна соціальна дія, що основана на звичці та має мінімальне опосередковане осмислене цілепокладання. Йдеться про автоматичну дію, до якої відноситься переважна більшість звичайних дій людини. На певних етапах становлення та розвитку добродійна діяльність була звичною та звичайною дією, що її можна було назвати традиційною дією. По-друге, це афективна соціальна дія, що обумовлена певним емоційним станом суб'єкта. Співчуття, емпатія та емоція взагалі супроводжують реалізацію добродійної діяльності. Людина у більшості випадків надає добродійну допомогу, тому що відчуває певну емоційну потребу у цій допомозі. Слід зауважити, що милостиня являє собою афективну соціальну дію. Однак у контексті інституціоналізації благодійної діяльності аналіз добродійності як афективної соціальної дії не є доцільним. М. Вебер, виділяючи ідеальні типи соціальних дій, ставив під сумнів приналежність традиційної та афективної дії до них, оскільки традиційна та афективна соціальні дії не осмислені суб'єктом, а саме осмисленість є невід'ємною ознакою соціальної дії разом із ознакою «орієнтація на іншого». По-третє, це цілерациональна соціальна дія, що має чітко усвідомлені діячем цілі та рационально прораховані засоби задля досягнення поставлених цілей. Добродійна діяльність, яка реалізувалася підприємцями та купцями, мала на меті досягнення конкретних результатів, а саме прагнення сховати дійсний прибуток або ж прорекламувати власне підприємство. Добродійність можна розглядати як цілерациональну соціальну дію й у сучасному суспільстві: добродійнець може переслідувати чітко усвідомлені цілі, а також рационально прораховувати засоби, що необхідні для досягнення цих цілей (наприклад, добродійні компанії мають чітко усвідомлені цілі й усі видатки корелюють із соціальною винагородою, що отримується під час їхньої реалізації). По-четверте, це ціннісно-рациональна соціальна дія, що має в основі віру у цінність самої дії, незважаючи на кінцевий результат останньої. Ціннісно-рациональна дія базується на вірі у цінність власне дії, така дія сприймається як дещо самостійне, не враховуючи її результатів. Добродійна діяльність може розглядатися як самоцінність, саме цінність надання допомоги іншому змушує індивіда займатися добродійною діяльністю.

Т. Шипунова, спираючись на науковий доробок М. Вебера, говорить про те, що, керуючись вимогою визначення соціально значущих характеристик дій людини, можна виокремити два види соціальних дій [6, с. 53]:

раціональну соціальну дію (таку, що має у своїй основі продуману та чітко усвідомлену мету та адекватно вибрані засоби та способи її досягнення) та ірраціональну соціальну дію (так звану афективну дію, що досить часто супроводжується емоціями, під час реалізації якої немає чітко усвідомлених цілей, а також засобів та способів їх реалізації).

Варто зазначити, що окрім «чистих» ідеальних типів соціальної дії М. Вебера можна виокремити так званий «змішаний» тип — частково раціональний, частково ірраціональний. Цей тип обумовлений тим, що один чи декілька компонентів дії (ціль, засоби та способи її досягнення) повністю або частково не усвідомлені чи не адекватно вибрані [5, с. 53]. Виокремлення зазначених видів соціальної дії є досить важливими для характеристики дій будь-якого суб'єкта з точки зору соціальної значущості цих дій. Окрім того, Т. Шипунова запропонувала у межах раціональної соціальної дії розрізняти ініціативну (вільну) та індуковану (обумовлену зовнішнім примусом) дію. На думку дослідника [6], шлях розвитку форм соціальної дії має відбуватися таким чином: від ірраціональної дії до раціональної, зокрема ініціативної дії, що характеризується наявністю відповідальності. Щодо добродійної діяльності, зазначимо, що надання милостині повністю чи частково поступилося організаціям, діяльність яких зосереджена на реалізації добродійної допомоги. Поява соціально відповідального бізнесу — наступний етап на шляху розвитку форм соціальної дії.

Засади соціальної дії обумовлені культурою суспільства. М. Вебер виокремив в історії людства соціокультурні типи, специфічність яких обумовлена специфікою ієрархії, організації системи цінностей. Кожний з цих типів «висуває» власну «картину світу», що у цілому визначає ставлення людини до світу, спрямовує її поведінку. М. Вебер зазначав, що конфуціанський та даосистський тип релігійно-філософських переконань формує модель пристосування до світу; буддизм — модель втечі від світу; оволодіння світом є імперативом християнства [3, с. 307–344]. Виходячи з цього можна стверджувати, що зовнішнім «фоном», який формує основні варіанти соціальної поведінки, стає культура суспільства. Це й пояснює відмінність у формуванні та розвитку добродійної діяльності у різних державах та суспільствах. Однак разом з тим суб'єктивність смислу дії, особистісна мотивація людських дій не дозволяє стверджувати, що культура однозначно зумовлює дію людини.

На думку М. Вебера, індивіди, які знаходяться в одному й тому ж смисловому полі, здатні розуміти одне одного. Саме через це реалізується друга обов'язкова умова соціальної дії — «орієнтація на іншого». Необхідність досягнення згоди між суб'єктами становить основу соціальної дії. М. Вебер наголошував, що головним фактором, який конструє соціальний світ, є смисл, що знаходиться в основі соціальної поведінки людей.

Добродійна діяльність є взаємодією соціальних партнерів. Будь-який вид соціальної взаємодії має об'єктивні (зовнішній вплив системи на суб'єкта) та суб'єктивні (свобода вибору суб'єкта) фактори. Багато сучасних дослідників [1; 4; 5; 6] вважають, що добродійна діяльність являє собою взаємодію, що обумовлена, з одного боку, потребою, яка сформу-

валася в суспільстві, а з іншого, прагненням суб'єктів надати допомогу нужденним. Ми вважаємо за доцільне додати ще одну досить важливу умову реалізації такої взаємодії, а саме можливість (соціальну, фізичну, матеріальну, моральну чи ін.) здійснювати добродійну діяльність.

Таким чином, теоретико-методологічний аналіз добродійної діяльності доводить, що добродійність може розглядатися як соціальна діяльність, що має суб'єктивний смисл та орієнтацію на іншого. Добродійність як соціальна діяльність являє собою дію або діяльність, що здійснюється добровільно та безкорисливо особами чи організаціями з метою надання матеріальної, фінансової, інтелектуальної та інших видів допомоги нужденним та організаціям задля здійснення ними соціально важливих функцій. Що стосується благодійної діяльності у сучасному українському суспільстві, то особливу увагу необхідно зосереджувати на добродійності як цілераціональній та ціннісно-раціональній соціальній дії, оскільки саме ці типи соціальної дії є показовими для дослідження добродійної діяльності у її інституціональному аспекті.

Список використаної літератури

1. Антонович И. В. Благотворительность как социокультурное явление: социологический анализ: на примере Алтайского края : дис. ... канд. социол. наук: спец. 22.00.06 / Антонович Ирина Владимировна. — Барнаул, 2003. — 194 с.
2. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. — М. : Прогресс, 1990. — 805 с.
3. Вебер М. Образ общества / М. Вебер. — М. : Юрист, 1994. — 704 с.
4. Векслер А. Зачем бизнесу спонсорство и благотворительность / А. Векслер, Г. Тульчинский. — М. : Вершина, 2006. — 336 с.
5. Костина Е. Ю. Благотворительность в российском обществе как социальный институт и вид социальной деятельности: на материалах Приморского края : дис. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.04 / Костина Елена Юрьевна. — Владивосток, 2005. — 221 с.
6. Шипунова Т. В. Опыт построения социологической теории девиантности: теоретико-методологические проблемы : дис. ... д-ра социол. наук : спец. 22.00.01 / Шипунова Татьяна Владимировна. — СПб., 2004. — 453 с.
7. Burlingame D. F. Essays on Philanthropy / D. F. Burlingame // Altruism and Philanthropy: Definitional Issues. — Indianapolis, 1993. — № 10.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2013

Е. А. Стрельникова

Харьковский национальный педагогический университет имени
Г. С. Сковороды
ауд. 214, пер. Фанинский, 3, Харьков, 61166, Украина

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ИЗМЕРЕНИИ ТЕОРИИ СОЦИАЛЬНОЙ ДЕЙСТВИЯ

Резюме

В статье проанализирована благотворительность в рамках теории социального действия. Отмечено, что институционализация благотворительности в условиях современного украинского общества актуализирует необходимость определения сущности, места и роли благотворительной деятельности в современном украинском социуме.

Ключевые слова: благотворительная деятельность, теория социального действия, деятельностный подход, институционализация благотворительной деятельности.

O. O. Strelnikova

Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
№ 214, l. Fanynskyu 3, Kharkiv, 61166, Ukraine

CHARITY IN THE DIMENSION OF THE THEORY OF SOCIAL ACTION

Summary

The article analyzed the charity in terms of the theory of social action. It is noted that the institutionalization of charity in the modern Ukrainian society actualizes the need to determine the nature, role and place of charity in the modern Ukrainian society.

Key words: charity, the theory of social action, an activity approach, the institutionalization of charity.